

DAKA
DOĞU ANADOLU
KALKINMA AJANSI

Tarımın Kutlu Şehri

Muş

Malazgirt Ovası ve Süphan Dağı

Tarımın Kutlu Şehri

*Burası Muş'tır,
Yolu yoktur,
Giden gelmiyor,
Acep ne istir?*

Muş'a gidenlerin artık gezmeden, görmeden, kaynak sularından içmeden, rengarenk çiçek tarlalarını görmeden dönme şansı yok. Altı ilçesi bulunan 1.350 metre rakımlı Muş'un yüzölçümü 8.196 kilometre kare. Şehrin üçte biri dağlar, üçte biri ovalarla kaplıdır. Muş, kara, hava ve demiryolu ile en kolay ulaşılabilen illerimizdendir.

Muş ismi, akarsu ve nehirlerin bol olduğu yer anlamındaki "Muşa" kelimesinden gelir. Murat ve Karasu'nun raksında telli turna ve toy kuşlarının kanat sesleri ile çalınır Muş türküleri... 1071'de Malazgirt'te doğan güneşle aydınlanıp, Malazgirt, Bulanık, Muş ve Liz ovalarında bereketi yeşerten çalışan insanların beldesidir Muş.

Muş Aslanı

Muş Aslanı, Hacı Şeref Camii'nin bitişiğindeki Asanlı Han'dan kalan son hatıradır. Hanın giriş kapısında bulunan bu aslan heykeli, Han yıktırılıp cami genişletilince 1997 yılında Vali Konağı'nın bahçesine taşınmıştır. Mermerden yapılmış olan heykelin sırtında kahramanlık sembolü olan hançer motifi yer alır.

Kurtik Dağı eteklerinde, Çar ve Karni dereleri arasında kurulmuş olan Muş şehir merkezi, zamanla ovaya doğru yayıldı, büyüdü. Merkezi 100, köyleri ile 200, ilçeleri ile yaklaşık 400 bin nüfuslu Muş, Türkiye'nin küçük ama sevimli illerinden biridir. Nemrut, Süphan ve Çavuş Dağları üçgeninde yer alan Muş'un laleden sonraki yeni sembolü şehir merkezinde yapılan İmam Şafii Camii'dir.

Çavuş Dağları'nın eteklerinden bereketli Muş Ovası'na doğru sevgiyle gelişen Muş şehri, Sultan Alparslan'ın Anadolu'yu ebedi vatan olarak tescil ettiği Malazgirt Zaferi'nin geçtiği toprakları Murat ve Karasu nehirleri ile adım adım dolaşır. Tarım ve hayvancılık merkezi olan topraklar sadece insanlar için değil, kuşlar için de cennet niteliğindedir.

Ovadaki İnci Tanesi Muş

Muş, Çavuş Dağları'nın en yüksek zirvesi olan Kurtik Dağı'nın (2645 m) eteklerine kurulmuştur. Muş Şehri, 1650 km² büyüklüğündeki Ova'nın kıyısında bir inci tanesi gibi parlar.

Yıldızlı Han

Muş'un tarihi merkezinde, Yukarı Çarşı'da bulunan Yıldızlı Han, 1307 (1890) tarihinde Miralay Seyfi Bey tarafından yaptırılmıştır. İki katlı hanın ortasındaki avlu çevresinde 52 dükkan bulunur. Giriş cephesinin alt katı kesme taştan, üst katı kerpiçtendir. Sütunları, kemerleri ve kemerlerin içi özenle süslenmiştir. Ortadaki kemerin iki yanında ay yıldız motifi yer alır.

Murat Köprüsü

Muş – Varto yolu üzerinde yer alan Murat Köprüsü, Muş'un en güzel seyir ve gezinti alanıdır. Şehir merkezine 10 kilometre mesafedeki anıt köprü, Selçuklular dönemine 13.yüzyılda yapılmıştır.

Restore edilen köprünün çevresi DAKA ve Muş Valiliği tarafından 2020 yılında rekreasyon alanı olarak düzenlenmiştir. 143 metre uzunluğundaki köprü, 12 gözlüdür. Orta kısmında nehirden yüksekliği 18 metre olan taş köprünün eni 5 metre civarındadır.

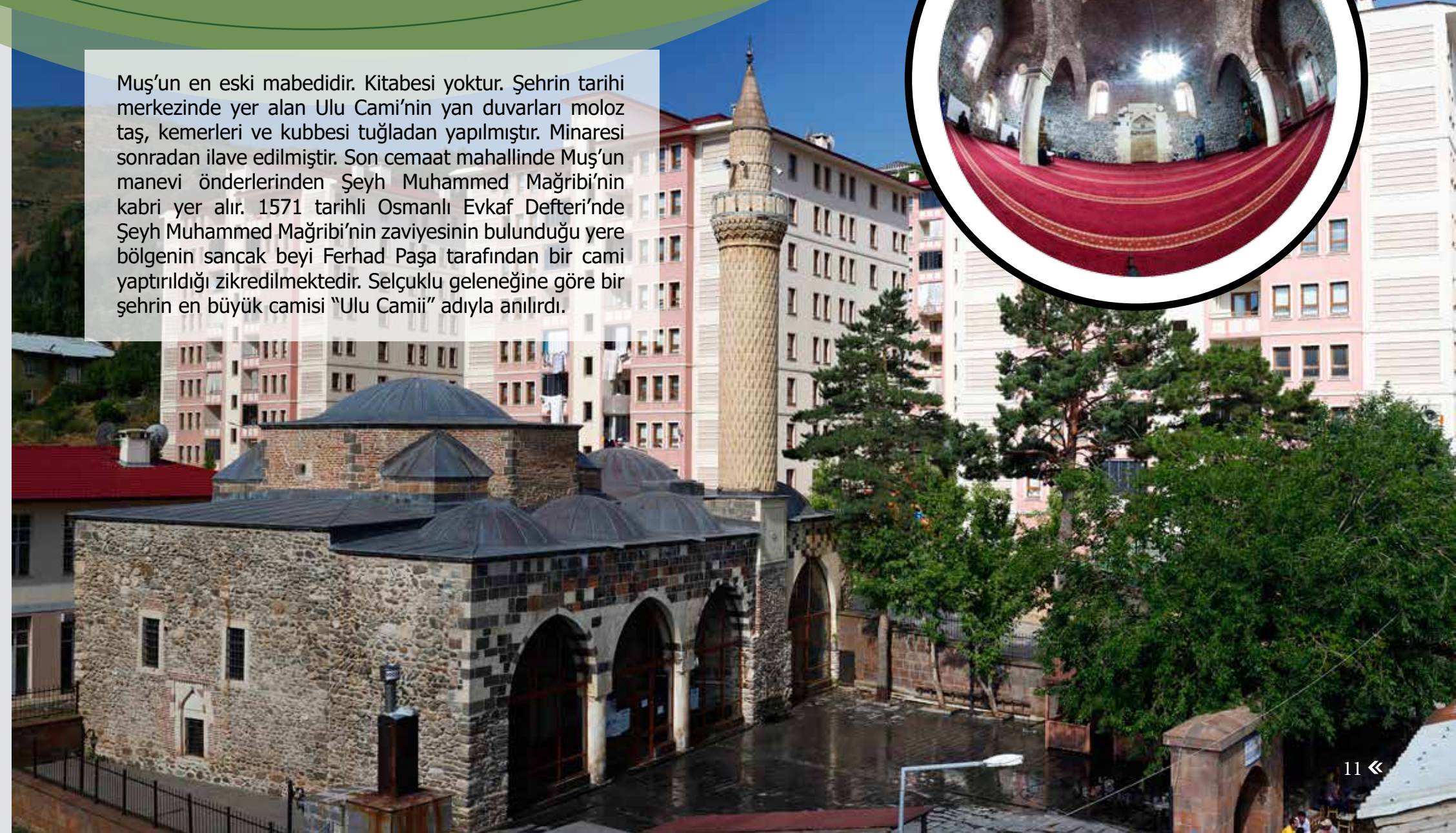
Hacı Şeref Camii

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Aslanlı Han'ın içine yapılmış Muş'un üç tarihi camisinden biridir. Kare planlı caminin minaresi kahverengi ve beyaz taşla spiral şeklinde örülmüştür. Şerefenin altında dikey baklava motifi dikkat çeker. Arslanlı Han yıkıldıktan sonra Hacı Şeref Camii'ne Ahlat taşı ile yeni bir bölüm ilave edilmiş, cami çifte mihraplı hale getirilmiştir. Ana giriş kapısı kesme taştan kemerli olarak inşa edilmiştir. Caminin doğu cephesine "Başı Kesik Şehit Kardeşler" ismiyle açık türbe şeklinde iki şehit mezarı eklenmiştir.

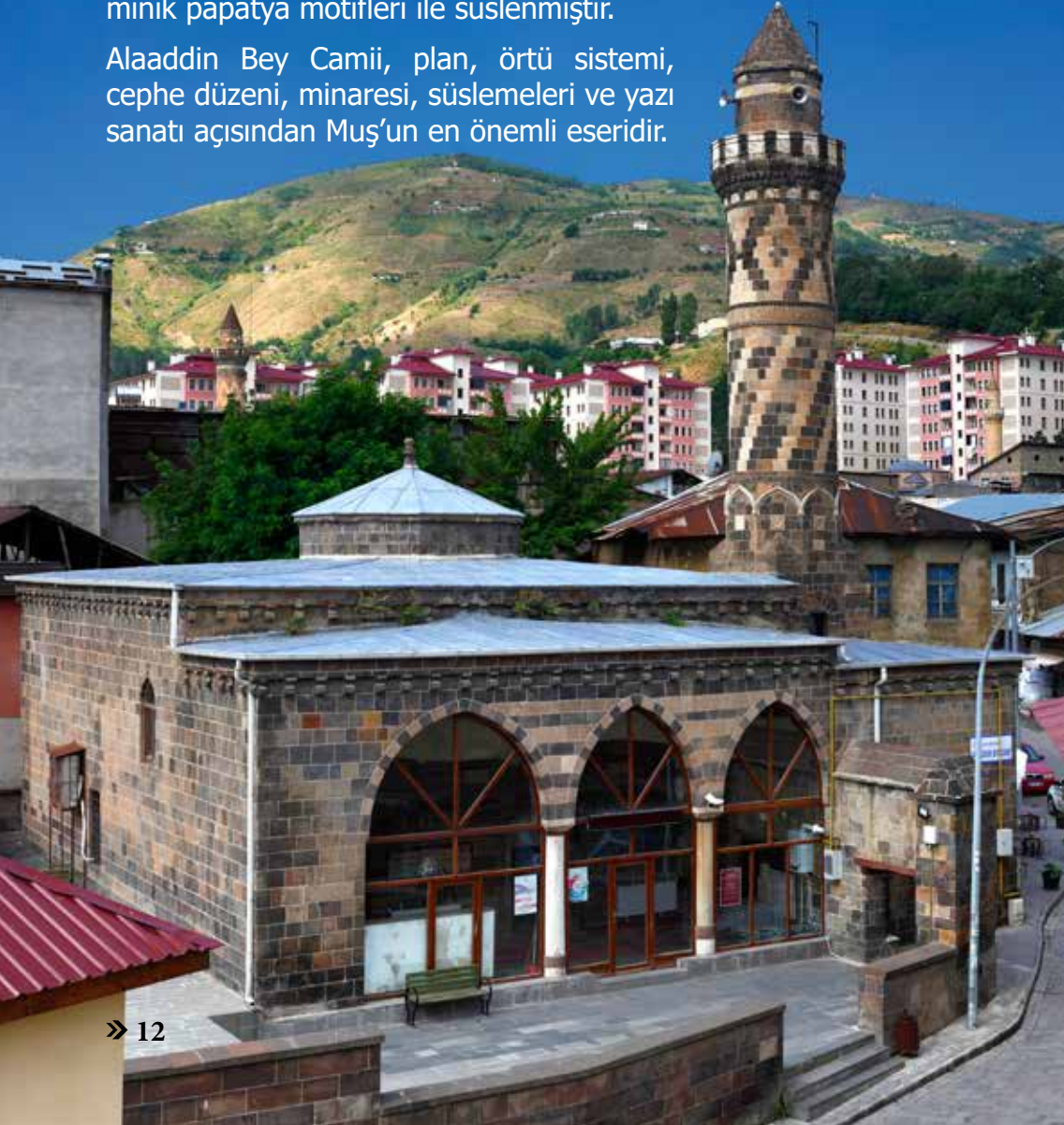
Muş Ulu Camii

Muş'un en eski mabedidir. Kitabesi yoktur. Şehrin tarihi merkezinde yer alan Ulu Camii'nin yan duvarları moloz taş, kemerleri ve kubbesi tuğladan yapılmıştır. Minaresi sonradan ilave edilmiştir. Son cemaat mahallinde Muş'un manevi önderlerinden Şeyh Muhammed Mağribi'nin kabri yer alır. 1571 tarihli Osmanlı Evkaf Defteri'nde Şeyh Muhammed Mağribi'nin zaviyesinin bulunduğu yere bölgenin sancak beyi Ferhad Paşa tarafından bir cami yaptırıldığı zikredilmektedir. Selçuklu geleneğine göre bir şehrin en büyük camisi "Ulu Camii" adıyla anılırdı.

Muş'un birbirine yakın konumdaki üç tarihi camisinden biridir. Alaaddin Paşa tarafından 1160 (1747) tarihinde yaptırılmıştır. Kare planlı Cami, bir büyük, 9 küçük kubbelidir. Taş işçiliği ve süslemeleri ile öne çıkar. Avlu girişi ve ana giriş kapısı üzerindeki mukarnaslı taş işçiliği çok özeldir. Birisi giriş kapısında, üç ayrı kitabesi vardır. Giriş kapısının iki yanındaki üst üste palmet, gülbezek, servi ve hilal motifi dikkat çeker. Mihrabı sade, kubbeleri tuğla döşelidir. Taş sütunların dört bir yanı minik papatya motifleri ile süslenmiştir.

Alaaddin Bey Camii, plan, örtü sistemi, cephe düzeni, minaresi, süslemeleri ve yazı sanatı açısından Muş'un en önemli eseridir.

Alaaddin Bey Camii

Kare kaide ile başlayıp silindire dönüşen minaresi, tek şerefeli olarak üç renkli taşla yapılmıştır. Minare gövdesi, sanat tarihi açısından çok özel bezemelere sahiptir. Kare kaide ile silindir gövdedeki iki kuşakta, beyaz taş üzerine palmet motifleri işlenmiştir.

Maneviyat Önderleri

Müştak Baba Türbesi

Başları Kesik
Şehit Kardeşler

Şeyh Muhammed Mağribi Kabri

Abdolvahap
Gazi Türbesi

Muş, evliya ve ermişleri, maneviyat önderleri ve şehitleri ile kutlu bir beldedir. İlk olarak Horasan Erenleri ile tanışan Muş'ta Abdolvahap Gazi, önemli maneviyat önderlerindendir. İçinde uzun bir mezarı bulunan Türbesi, Çatbaşı Köyü'ndeki külliye'nin bir parçasıdır.

Muş merkezde Şeyh İbrahim Kevseri, Zemzemi Hazretleri, Müştak Baba, Muhammed Mağribi, Seyyit Ahmet, Molla Resul-i Sipiki, Kortuk'ta Şeyh İbrahim, Esenlik Köyü'nde Şeyh İbrahim Hacı Hafız, Mollakent'te Seyit Ömer ve daha yüzlerce alim zat bu kutlu topakların hamurunu yoğurmuştur.

Garnizon Şehitliği

Garnizon Şehitliği

Şeyh İbrahim Hacı Hafız Çilehane ve Türbesi

Mercimekkale

Mercimekkale'nin hikâyesi, tarımla bağlantılıdır. Geçmişte Muş'ta yaşanan bir kuraklıkta bölgenin hâkimi Sakavi Beyi kimseye mercimek vermemiş. Murat Nehri kıyısına mercimekleri kale gibi yığmış. Hızır Aleyhisselam yaşlı bir garip kılığında gelip mercimek istemiş, reddedilince de beddua edip mercimeklerin taşa dönüşmesini dilemiş. O gün bugündür, Murat kıyısında mercimeklerden oluşan bir kale / höyük varlığını korumaktadır. Mercimekkale'nin, bir İskit Kral mezarı olduğu söylentisi yaygındır.

Fotoğraf: Rıdvan Gökdemir

Muş, Milattan önce 2000'le kadar uzanan Hurriler ve Urartuların yerleşim alanlarına sahiptir. Alparslan I Barajı'nın yapımı sırasında yaptırılan araştırmalarda Murat Nehri boyunca 32 höyük tespit edilmiştir. Bunların en ünlüleri Mercimekkale, Evran, Dolabaş ve Bostankale höyükleridir. Höyüklerin bir kısmında Göktürk tamgalarına rastlanmıştır.

Höyüklerin çevresi sit alanı ilan edilerek korumaya alınmış ancak bugüne kadar bir kazı veya araştırma yapılmamıştır. Hurrilerin, Urartuların ve İskitlerin yaşadığı bölgelerdeki höyükler, görkemli medeniyetlerin günümüze ulaşan gizemlerinin yansımasıdır. Muş'ta tescilli 43 höyük Şanlıurfa'daki Göbeklitepe gibi gizeminin çözüleceği günü beklemektedirler.

Muş Lalesi

Fotoğraf: Sezgin Yalçın

Kırmızı mı kırmızı, tıpkı bayrak rengi...
Yaprakları mızrak gibi... Bahar gelmeye
görsün, binlerce, on binlercesi filizlenir
Muş Ovası'nda... Öyle dikilerek değil,
kendiliğinden... Eskilerin "Huda-i nabit"
dedikleri şekilde, Allah'ın bir ikramı ve ihsanı
olarak Muş Ovası'nı kırmızıya boyar. Muş
Ovası, geniş ve bereketlidir. Bahar buraya
geç gelir biraz. Nisan sonu yaklaşınca devasa
düzluklerdeki çiçekler içinden sıyrılarak bayrağı
devralır Muş Lalesi.

Lale deyip geçmeyin. Kültürümüzde yeri
önemlidir. Gül, Peygamber Efendimizin
rengini ve kokusunu sevdiği çiçektir. Sanatta
ve edebiyatta gül Hz. Muhammed'i, lale ise
Yaradani temsil eder. 12. yüzyıldan itibaren
çokça kullanılan Lale motifi, vahdet-i
vücudu yani Allah'ı sembolize
etmesi ile öne çıkmıştır.
Allah ismindeki harfler ile lale
kelimesinin harfleri ebced hesabına
göre aynı sayı değerine sahiptir.

Lale, Türkistan bozkırlarından yabani
bir çiçek olarak uç verip tüm
dünyaya yayılmıştır. Hunlar
ve Selçuklularla birlikte
girmiştir Anadolu'ya.
O tarihten beri de
kalıcı olmuştur
hayatımızda.

Fotoğraf:
Esra Yıldırım

Lâlenin, diğer çiçeklerden sıyrılarak şekli
ve ismi ile insan ruhuna hitap etmesi onu
farklı kılmıştır. Çiçekleri parlak renklidir.
Palmet formuna yakındır. Üçü içte, üçü
dışta altı taç yapraktan oluşur. Büyük
Selçukluların sanat eserlerinin zirvesinde
yerini alan laleyi, kurulduğu tahttan bir
daha indirebilen olmamıştır. Lale öylesine
gelişmiş, öylesine ilerlemiştir ki, Osmanlı'da
bir devre ismini vermiştir. Seramikte,
çinide, kumaşta, hatta, ebruda, geleneksel
Türk sanatlarının tamamında kullanılmıştır.
İstanbul'dan çıkarak Hollanda'nın yolunu
tutmuş, ülkeyi renkli lale bahçelerine
dönüştürürken, ihracat geliriyle de ihya
etmiştir.

Tüm dünyada tanınan, sevilen ve yayılan
İstanbul Lalesi'nin atasıdır Muş Lalesi...
Çiçeği, hemen hemen tüysüzdür. Rengi
kırmızının farklı tonlarındadır. Bordodan
pembeye nadiren de sarıya kaçar...
Endemik bir türdür. Yani sadece Muş
Ovası'nda yetişir. Muş dışında az miktarda
komşu illerde de görülür.

Gövde uzunluğu 10 ile 30 cm arasında
değişir. Yaprakları dalgalı, dik ve uzun
mızrak şeklindedir. Bilimsel olarak ilk
kez 1891 yılında J. G. Baker tarafından
tanımlanıp Garden Choci'de yeni tür olarak
yayınlanarak kayıtlara geçmiştir.

Kuş Cennetleri

Yaz mevsiminde göçmen kuşların yuvası haline gelen Muş'un kuş cennetleri oldukça yaygındır. Özellikle Hamurped Gölleri, Kazan (Haçlı) Gölü, Muş, Bulanık ve Malazgirt Ovası'ndaki sazlıklar birbirinden güzel kuşlara ev sahipliği yapar. Murat ve Karasu kıyılarında çeşit çeşit kuşların ahenkli sesleri suyun akışına eşlik eder.

Toy Kuşu, Telli Turna

Nesli tükenme tehlikesi ile karşı karşıya olan Toy Kuşları ve Telli Turnalar Muş'un en nadide türleridir. Toy Kuşu'nun yarıdan fazlası Muş Ovası'nda yaşarken, türkölere konu olan Telli Turnanın nesli tükenmek üzere... Bunlar dışında balıkcıdan leyleğe, keklikten kartala, sıgırcıktan minik tarla kuşlarına onlarca kuş çeşidi ovaları ve sulak alanları şenlendirir.

Fotoğraf: Ferzende Saygın

Kız Kuşu

Gökkuşgun

Hüthüt Kuşu

Kukumav Kuşu

Turnalar

Telli Turnalar

Kara Başlı Çinte

Poyraz Kuşu

Çamurçulluğu

Yeşilbaş Ördek

Saka Kuşu

Arıkuşu

Fotoğraflar: Ferzende Saygın - Halil İbrahim Alagöz

Çar ve Karni Arasında

Muş, Hicri 27 yılında Hz. Ömer döneminde fethedilerek İslam topraklarına katılmıştır. Muş Kalesi'nin bulunduğu alan günümüzde lokanta - kafeterya olarak, şehri yüksekten görmek isteyenler için en güzel seyir terasıdır.

Karni Deresi üzerine Muş Belediyesi'nin yaptırdığı Göletli Park (56 bin m2) ve Lale Vadisi Parkı (86 bin m2) Muş insanının nefes olabileceği modern iki mesire alanı ve sosyal aktivite merkezi olarak düzenlenmiştir. 47 çeşit bitki ile ağaçlandırılan iki dev parkta oyun ve spor alanları ile ailece vakit geçirilebilecek mekanlar yer alıyor. Çar Deresi boyunca da yeni sosyal donatı alanları planlanıyor.

Çar Deresi

Kurtik Dağı eteklerinde
Huş Ağaçları ve Mor Çiçekler

Göletli Park

Göletli Park

Lale Vadisi Parkı

Muş mutfağı oldukça zengindir. Geleneksel yemekler arasında Ayran Aşı, Hellim, Glorik (Ufak Köfte), Muş Köftesi (İri Köfte), Çorti, Çiriş, Jağ Kızartması, Kenger Kavurması, Kelem Dolması (Lahana Sarma) ile Murat Nehri'nden tutulan Çepiç Balığı kızartması sayılabilir. Kahvaltıda ise bal, kaymak ve yöresel peynir çeşitleri ön plandadır.

Muş Kebabı

Muş'un tarihinden gelen zengin mutfak kültüründe et yemekleri başı çeker. Geleneksel yemeklerde lezzet ön plana çıkar. Yöresel yemeklerin en belirgin özelliği, et ve bulgurun yörede yetişen sebze, meyve ve şifalı bitkilerle mükemmel şekilde harmanlanmasıdır. Şehirde en fazla tüketilen et yemeği, satır kıyması ile yapılan acılı ve acısız Muş Kebabıdır.

Muş Kalesi'nin bulunduğu alan günümüzde lokanta – kafeterya olarak, şehri yüksekten izlemek isteyenler için en güzel seyir terasıdır.

Köz Çay

Muş'un Hasköy ilçesinde gelenek haline gelen Köz Çay, kahvehanelerde odun ateşinin közünde demleniyor. Hasköy'e yolu düşenlerin durup bir çay içmeden geçmediği kahvehanelerin sayısı 13'e çıkmış. Ünü yayılan, köylerde ve Muş şehir merkezinde bile rağbet görmeye başlayan köz çay, özellikle damak tadı hassas olan tiryakilere hitap ediyor.

Hasköy'ün vazgeçilmezleri arasında fırınlarda yapılan çörek de var. Yağlı hamurun içine un helvası konularak yapılan çörekler oldukça lezzetli. Arzu edenler içine öğütülmüş ceviz de koydurabiliyor. Hasköy ve Muş şehir merkezinde özel olarak yaptırılan tandırlarda üretilen "Tandır ekmeği" de yaygın olarak tüketilen lezzetlerden biri...

Murat ile Karasu'nun İzdivacı

Sağdan Karasu, soldan Murat gelir, Muş Ovası'nda birleşirler. Karasu, Nemrut Dağı'nın eteklerinde Norşin'den doğar. Muş Ovası'nı salına salına gezdikten 68 kilometre sonra Çatbaşı Köyü civarında Murat Nehri ile birleşir. Çar ve Karni dereleri de Karasu'yu besler.

Murat, uzaklardan gelir. Karaköse'de Tendürnek Dağları'ndan doğup, Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağları aşarak Malazgirt'e ulaşır. Bereketli suları ile Muş Ovası'nı suladıktan sonra dar boğazlara yönelir. Alparslan I ve II sulama ve enerji barajlarını besleyip Harinket ve Munzur Çaylarını içine alarak Keban Baraj Gölü'ne dökülür. Muş'ta kışların sert, uzun ve kar yağışlı olması Murat'ın işine gelir. Eriyen karlarla beslenip 722 kilometre boyunca dolu dolu akar.

Haspet Kalesi

Muş'un güneyindeki Kızıl Ziyaret Dağı'nın doğu yamacında yer alan Haspet Kalesi, surları ve iki kulesi ile günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir. Bölgeden çıkan moloz taş ve Horasan harcı kullanılarak inşa edilen kale surları oldukça muhkemdir.

Muş Ovası'na hakim konumdaki Haspet Kalesi, tarih boyunca birçok hükümdar için hapishane görevi görmüştür. Toprak yolla ulaşılan Kale çevresinde yöreye özgü endemik çiçekler dikkat çeker.

Alparslan Sulama ve Enerji Barajları

Kar suları ve yağmurlarla coşan Murat Nehri şimdi de Alparslan I ve II barajlarının arkasında birikerek tüm Muş Ovası'nı sulamaya hazırlanıyor. DSİ, Muş'ta Karasu ıslah projesi ile ovadaki taşkın ve erozyon tehdidi önlenmiştir. Alparslan I, enerji üretimine dönük bir proje iken, hem enerji hem sulamaya yönelik inşa edilen Alparslan II Barajı ile Muş Ovası özlediği suya kavuşacaktır.

*Alparslan I Baraj Gölü'nün
uçaktan görünümü.*

Kayalıdere Antik Kenti

Muş ile Varto arasında, Alparslan II Baraj Gölü kıyısında, küçük bir tepenin üzerindeki Urartu yerleşkesidir. 1965 yılında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nce Prof. Dr. Seton Lloyd ve C.A. Burrey başkanlığında yapılan kazıda kale içinde, tapınak, şarap mahzeni, mezar ve küçük yerleşimler ortaya çıkarıldı.

Urartu Kralı II. Sarduri devrine (M.Ö. 764 - 735) tarihlenen Kayalıdere Antik Kenti'ndeki dev taş bloklar dikkat çekicidir. Avlusu taş döşeli tapınakta iki adet küçük tunç aslan heykeli ile düğmeler, ok başları, tunç iğneler, aslan avı tasvirli kemer parçaları bulunmuştur. Bunlar Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Londra'daki müzelerde sergilenmektedir.

Malazgirt Millet Bahçesi

Türk devletlerinin imparatorluğa dönüştüğü güneş bu topraklardan doğar. Selçuklu ve Osmanlı'nın cihana adalet dağıttığı, Anadolu'yu Türk'ün ebedi vatani haline getirdiği harekât

Malazgirt'ten başlar. Şehirden geçen Murat Nehri, muhteşem kalesi ve yeni yapılan Millet Bahçesi ile Malazgirt, Sultan Alparslan'ın Batıya yürüyüşü başlattığı noktadır.

Sultan Alparslan Heykeli

Malazgirt

Malazgirt Kalesi

Malazgirt Kalesi, ilçeyi çevreleyen bir birine paralel iki sur şeklinde inşa edilmiştir. İslamiyet'in ilk döneminde ve Bizans zamanında birçok savaşa sahne olmuştur. Malazgirt şehrini çepeçevre kuşatan kalenin bir bütün olarak onarılması planlanmaktadır.

Malazgirt Zafer Anıtı ve Süphan Dağı
Fotoğraf: Yunus Emre Şahin

Malazgirt Kutlamaları

Malazgirt'te herkes Alparslan, herkes Selçukludur. Yeni doğan çocuklara Alparslan adı konur. Her yıl 26 Ağustos'ta zafer kutlamaları yapılır bu kutlu topraklarda. Kılıçlar, o kutlu hatıra için çekilir, oklar zaferin heyecanı ile atılır, bayraklar adım adım dalgalanır tüm sokaklarda. Devletin en üst düzeyde katılımı ile Ahlat'ta başlayan tören Malazgirt'te devam eder.

Malazgirt

1071'den 2071'e Zaman Tüneli Malazgirt Müzesi

Malazgirt İzzet Paşa Selçuklu Kabristanı'ndan Tarihi Mezar Taşları

Malazgirt Pinedüs Baba Mezarlığı

Malazgirt Kız Köprüsü

Geleneksel Türk Çeşmesi

Hatun Köprüsü

Güneş, Anadolu'ya Malazgirt'ten doğar.
Fotoğraf: Yunus Emre Şahin

Şehri kuşatan kale burçları ile Hatun Köprüsü ve Kız Köprüsü geçmiş medeniyetlerin günümüze ulaşan armağanlarıdır. Selçuklu ve Pinedüs Baba Kabristanları ise içlerindeki anıt mezarların restore edilmesini beklemektedir. Yeni açılan Malazgirt Müzesi, Anadolu'nun kapılarını açan zaferin aşamalarını göreceğiniz merkezdir.

Malazgirt Savaş Alanları

Yıl 1071, iki büyük dünya devinin kaderini paylaştığı er meydanı. Süphan Dağı'nın kuzey eteklerinden başlayıp, yüzbinlerce kişilik orduların çarpıştığı uçsuz bucaksız Malazgirt Ovası. Kazdıkça halen miğferlerin ve kılıçların çıktığı köyler o zaferin kahramanlarının ismi ile anılıyor: Oğuz Han, Tatar Gazi, Yaramış, Okçu Han, Kızıl Yusuf, Kara Hasan...

Sultan Alparslan'ın Anadolu'yu ebedi vatan olarak tescil ettiği, yeni bir çağı başlatan meydan muharebesinin cereyan ettiği, Romen Diyojen'in esir düşüp ordusunun dağıldığı düzlükler... Dünya tarihindeki benzersiz bir zaferin tescillendiği alanlar. Uçsuz bucaksız Malazgirt Ovası'nda savaşın yoğunlaştığı Sultan Tepesi ve Ziyaret Tepesi şimdi çiçeklerle kaplı...

*Malazgirt Ovası'nın yüzölçümü 450 km2'dir.
Murat ırmağı ovanın kuzeybatısından geçer.*

Varto Kunav Mağaraları

Dipsiz Göl'den Varto

Varto, gölleri, doğal manzaraları, mağaraları ile görülmeye değer güzellikte. 7 mahallesi, 93 köyü, 50 mezrası bulunan ilçe, Dipsiz Göl'ün kıyısında Cennetten bir köşe gibi... Kaynak suları ile ünlü. Seferek, Bilgöl ve Koşkar Çayları buradan geçiyor. Kaplıcaların da bulunduğu ilçede elma üretimi yaygın. Yüksek platolarında çok kaliteli bal elde ediliyor.

Varto'nun Kayadelen Köyü yakınındaki Kunav Mağaraları, terörden temizlenip turizme açılması ile büyük ilgi görmeye başladı. Kışın büyüğü görüntüsünün yanı sıra bahardan başlayarak 3 kilometre boyunca gizemi keşfedeceğiniz bir derinliğe sahip. Kunav Mağaraları iki katlı. Üst katta ilk çağlarda kullanılmış oda şeklinde bölümler var. Alt katında ise iki kilometre boyunca ortasından güçlü bir dere akıp gidiyor. Volkanik kayalarla kaplı bir kanyon. Dünyanın dört bir yanını gezenlere bile tam bir görsel şölen sunuyor.

Varto

Akdoğan (Hamurpet) Gölleri

Varto'nun Hanşeref Dağları üzerindeki iki krater gölü, ziyaretçilerine tam bir görsel şölen sunar. Rakımı 2149 metre olan Büyük Hamurpet Gölü'nün yüzölçümü 1088 km2, en derin yeri 21 metredir. Kaynak ve kar suları ile beslenir. Kış aylarında donar. Su seviyesi yıl boyunca değişmez. Gölün fazla suyu yakınından geçen İskender Çayı'na akar. Göl çeperlerinin bir kısmı dik kayalarla çevrilidir. Gölde bol miktarda aynalı sazan balığı yaşar.

Küçük Hamurpet Gölü, büyüğüne göre 300 metre kadar güneydedir. 2173 metre rakımlı, oval yapıya sahiptir. Göl alanı 149 km2 , derinliği 47 metredir. Bu yüzden büyüğüne göre koyu mavi bir görünüme sahiptir. Dipten Büyük Hamurpet Gölü'ne akıntısı tespit edilmiştir. Hamurpet Gölleri, Ördek, kaz, turna, kunduz ve farklı kuş türlerine ev sahipliği yapar. Doğal Sit Alanı ilan edilen göllerinin çevresi mesire alanı olarak kullanılmaktadır.

Bulanık

Bulanık, merkezden sonra Muş'un en büyük ilçesidir. Kuzeyinden Murat Nehri geçen şehir, 525 km2 büyüklüğünde dev bir ovaya sahiptir. Bahar gelince Muş Ovası'ndaki gibi lale ve gelincikler boy gösterir. Türkiye'deki son 11 telli turnanın yaşadığı sulak alan buradadır. Bulanık, tarihi yapılar ve konutlarda kullanılan Bilican taşı ile ünlüdür.

Bulanık ilçesinin güneyindeki Kazan (Haçlı), bir lav seti gölüdür. Kızkapan volkanının yükselmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Yüzölçümü 10 km2 civarındaki gölün derinliği 7 metreyi geçmez. Kışın donar, üzerinde yürüyebilirsiniz. Baharla birlikte birbirinden güzel göçmen kuşlara ev sahipliği yapar. Gölde bol alabalık ve aynalı sazan bulunur.

Kazan Gölü

Yünören Camii ve Çifte Kılıçlar Kabristanı

Muş'un Kortut ilçesindeki Yünören Camii, 1150 yılında ince bir mimari zevkle yapılmış mükemmel bir plan ve usta bir işçiliğe sahiptir.

Korkut Yünören Cami

Çifte Kılıçlar Kabristanı

Korkut Yünören Köyü'nde mezar taşlarına çifte kılıçlar işlenen Selçuklu Kabristanı

Şeyh Abdulmelik Camii

Bulanık'ın Esenlik Köyü'nde Hicri 725 (1325) yılında Şeyh Abdulmelik tarafından yaptırılan bir Artuklu eseridir. Cami, mimarisi ile Anadolu'da ilk yapılan Ulu camilere benzer bir plana sahiptir. Yana yan dört büyük sütun üzerine oturtulan iki sahanlı, dört kubbelidir. Ortadaki kubbede dört aydınlatma penceresi yer alır.

Cami, medrese, divan köşkü ve türbeden oluşur. Geçmişi 1200'lü yıllara dayanan külliye'nin camisi tek sütun üzerine dört kubbelidir. Medrese ve Divan Köşkü'nde yaygın olarak kullanılan Mühr-i Süleyman motifleri dikkat çeker. Kitabelerine göre, Medrese 1224 (1809), Divan Köşkü 1236 (1821), Cami 1295 (1878) tarihinde yenilenmiştir.

Mollakent Selçuklu Kabristanı ve günümüze ön cephesi ulaşmış olan Mollakent Medresesi

Divan Köşkü

Medrese Giriş Kapısı

Seyyit Ömer Türbesi

Mollakent Külliyesi

Renklerin Armonisi

Varto'nun Kesk köyünde Urartular'la başlayan, Selçuklu ve Osmanlı ile Muş'un her bir karışında zirveye ulaşan kültür ve sanat eserleri bu topraklarda bereketlenip büyümüştür. İlmek ilmek dokunan halı ve kilimler, ince ince işlenen oya ve tülbentler, halk oyunları ve geleneksel kıyafetler kadim kültürün ince motiflerini yansıtır.

Bahardan başlayarak yaz aylarında renkli çiçek bahçelerine dönüşür Muş, Bulanık ve Malazgirt Ovaları... Sonbaharda, usta bir ressamın tuvali gibidir manzaralar. Kışın, hayatının baharındaki bir gelinin bembeyaz duvağına dönüşür. Bol yağışlı geçen kış mevsimi çilelidir. Keyfi ise şehir merkezine yakın kayak merkezinde çıkarılır.

Tarımın Kalbi

Uzun süren kış mevsiminin ardından yeşile bürünür tüm doğa. Yeşil sarıya dönünceye kadar mahsuller olgunlaşır.

Ovalar ve yaylalar hummalı çalışmalara, keyifli uğraşlara sahne olur. Bir taraftan süt sağılır, bir taraftan ot biçilir. Traktörler ve biçerdöverler birbiri ile yarışır adeta.

Muş bir tarım ve hayvancılık şehridir. Muş, Bulanık, Malazgirt ve Liz ovalarının verimli topraklarında hububattan sebze ve meyveye bir çok ürün yetişir. Yayılır koyun kuzular. Büyük baş hayvanlar bereketli ovanın lezzetli çiçekleri ile beslenir. Yonca ve ot hasadı da tarımın öncelikleri arasındadır.

Tütün, Yonca Şeker Pancarı

Hasat zamanı gelince kaliteli başaklar biçilip modern değirmenlerin ve un fabrikalarının yolunu tutar. Tütünler yaprak yaprak dizilir; pancarlar kamyon ve römorklarla taşınır Muş Şeker Fabrikası'na...

Fotoğraf: İbrahim Yiğit

Muş nüfusunun yarısından fazlasını kırsal kesim oluşturmaktadır ve kırsalın geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Buğdaydır, arpadır, yulaftır, süt, peynir, lor, tereyağıdır; özetle lezzettir. Hayvanların kışlık yiyeceği önemlidir uzun kış günlerinde. Yonca ve otlar biçilip paketlenir, taya haline getirilir. Yarış atlarının yiyeceği doğal şartlarda yetişen otlar da Muş'tan gider büyük şehirlere.

Korkut Konakdüzü Köyü

Süt sağımı

Muş'un ova ve yaylalarında küçük ve büyük baş hayvanlar komlara sokulmaz, sürüler halinde dağ, tepe dolaştırılır... Et ve sütleri daha bir lezzet kazansın diye... Çiçeklerle beslenirler. Su içmeye veya süt sağımına geldiklerinde görürsünüz onları... Keçi yavruları ve kuzuların sevimliliği sizi kendinizden geçirir.

Yün kırpma

Muş Ovası'nda kırmızı laleler yerini rengârenk çiçeklere bıraktığında koyun ve kuzuların yün kırpma zamanı gelmiştir. Özenle yıkanan yünler kurutulur ve kışın zorlu günlerinde sizi ısıtacak çorap, kazak, yastık ve yorgana dönüşür. Artık azalmış olsa da yaşlı ninelerin teşi ile yün eğirmelerine de şahit olabilirsiniz.

Arıcılık

Muş, doğal çiçek tarlaları ile kaliteli bal konusunda adını duyuran yöreleri geride bırakacak yüksek bir arıcılık potansiyeline sahiptir. Muş Tarım İl Müdürlüğü'nce açılan arıcılık kursları ve fenni kovan dağıtımı sonucu, 2020 yılında işletme sayısı 300'ü, üretilen yıllık bal miktarı 600 bin tonu geçti. Mesleğin bilinçli yapılması sonucu üretilen balın kalitesi de yükseldi.

Varto Mollacelil Köyü yakınında arıcılar

Bağcılık

Muş'ta bağcılığın tarihi çok eskilere gider. Ancak son 30 yılda gelişme göstermiştir. Muşüzümü, ince kabuklu, sulu, şekerli ve hafifçe ekşimsidir. Sinciri, danagözü, yazbeyazı, güzbeyazı ve kaşmer çeşitleri ünlüdür. Muş'un hemen yakınında, Haspet Kalesi'nin eteklerindeki Mongok Bağları meşhurdur. İncebel ve Mehmetcan Bağları'nda da kaliteli üzüm yetiştirilir. Bu bağlarda karadut, kiraz, güz armudu, mayhoşumsu bir tadı olan küçük beyaz Macirek Elması da yetiştirilir ve sevilerek yenir.

Kazcılık

Kaz eti, yüksek besleyici değerine göre, düşük yağ ve kolesterole sahip sağlıklı bir et türüdür. Kaz ciğeri, dünyada aranan yemekler arasındadır. Kaz, kolay yetiştirilir, hastalıklara dayanıklıdır. Muş'un merkezinde ve ilçelerinde tüketimi az olsa da, yaklaşık 100 bin hayvan varlığı ile Muş Kazı Türkiye'de Kars'tan sonra 2. sıradadır.

408.809
NÜFUS

111.927
MERKEZ - İLÇE

%44 179.000
0-24 YAŞ GENÇ NÜFUS

4.2°C 15.8°C
SICAKLIK ORTALAMASI

Muş, 39 29' ve 38 29' kuzey enlemleriyle 41 06' ve 41 47' doğu boylamları arasındadır.

Veriler 2019 Aralık ayına aittir.

8.650 km²
YÜZÖLÇÜM

6 6
İLÇE MEZRA

368
KÖY

Muş

Proje:

DAKA Muş Yatırım Destek Ofisi

Proje Koordinatörü

Dr. Muhammed Ali Yıldırım

Metin Yazarı ve Fotoğraflar

Ali İhsan Gülcü

Tasarım

Banu Beyza Gülcü

Baskı

Kültür Sanat Basımevi

DOĞU ANADOLU
KALKINMA AJANSI

Sultan Alparslan'ın Malazgirt Muharebesi'ni yönettiği Sultan Tepesi

Muş Yatırım Destek Ofisi
Yeni Mah. Hürriyet Cad.
No: 312 (Eski Tekel İdari Binası) Merkez / Muş
Tel : (0436) 212 95 13
Faks : (0432) 215 65 54 - (0212) 381 79 93

Tarımın Kutlu Şehri

Muş

